

• *A nemzeti identitást erősítő szerep*, ami különösen a kisebbségben élő közösségek számára fontos. De hát tudjuk, hogy valamilyen módon és valahol mindnyájan kisebbségben vagyunk, s ez a balszerencsés nemzet az elmúlt több mint fél évszázad során saját hazájában is kisebbségbe szorult. Reméljük ki tudja használni, hogy maradék országunkban immár ismét többségben, mégpedig kétharmados többségben lehetünk.

• Megteremti az emberi életnek értelmet adó, hasznos és örömmel végzett *tevékenység lehetőségét*. Ez különösen azoknál a polgártársainknál fontos, akiknek kenyérkereső munkájuk során nem adatik meg a jó szívvel végzett munka öröme, továbbá akiknek e nélkül öregségükre kiüresedne az életük.

Ezek azok a feladatok, amiknek felvállalása jellemezte a honismereti mozgalmat a formálisan magunk mögött hagyott XX. században. Meggyőződésem, hogy mindezen értékek jelentőségén semmit sem váltottott az a körülmény, hogy egy évtizede a XXI. században vagyunk.

Mióta pedig tagjai lettünk az Európai Unió elnevezésű műintézménynek, s a régebbi tagok talán fitymálva nézegetik lukas útjainkat, elavult intézményeinket, lezúllott közérkölcseinket, sokszor alkalmatlan vezetőinket, ne szégyenkezzünk azok helyett, akik mindezt okozták. De hivatkozunk, vagy legalább a szívünk mélyén legyünk büszkéek azokra az értékeinkre, amiket a különféle *hódoltságok nehéz időszakában* is megmentettünk nemzetünk egykori kincseiből.

Ezek között pedig előkelő helye van, s reméljük megbecsült helye lesz *nemzeti örökségünk hajszályvökrézetét jelentő honismereti mozgalomnak*, mert e tekintetben sokat tanulhatnak tőlünk Európa szerencsésebb részének országai és népei.

Halász Péter

A Kárpát-medencei honismereti mozgalom hivatása

1. Az első honismertető tájrajz a Kárpát-medencéről *Anonymus* műve, idestova mintegy nyolc évszázada íródott. Immáron csaknem fél évezredes *Oláh Miklós* Hungaria című munkája a Mohács előtti idők Magyarországról. Mintegy három évszázada kezdett formálódni *Bél Mátyás* honismertető adatbázisa. Másfél évszázada indult *Pesty Frigyes* helynévgyűjtési akciója. Az, hogy a két utóbbinak legnagyobb része ma is kiadatlan és meglehetősen nehezen hozzáférhető – mondjuk ki nyíltan – bizony megmagyarázhatatlanul szegény és gyalázat.

A kiegészítés korabeli Magyarországon múzeumi, régészeti, néprajzi, turisztika, művelődési egyesületek egész sora alakult országosan, vármegyénként, városokként. Honismertető képes hetilapok, kiadványok, kiadványsorozatok jelentek meg, a szaporodó, látványosan gazdagodó iskolai és magángyűjteményekből múzeumok szerveződtek. Mind az elemi, mind a középiskolai oktatásnak része lett a honismeret. A megyék sorra adták ki honismertető iskolai segédkönyveiket (füzeteiket). A honismeret legjobb, legnépszerűbb propagálóinak számítottak a postai képes levelezőlapok, amelyek több tizedes nagyságrendben jelentek meg. Alig akadt település, amelyről ne készült volna többfajta képeslap.

Sokszorúen érte az országot a trianoni döntés (1920. jún. 4.), amelynek értelmében 63 vármegyénkből mindössze 10 maradt sértetlenül a megsemmisített ország részben. Csaknem 140 városunknak alig több mint egyharmada maradt. Elvesztettük nagyközségeink felét. Több, mint 10 ezer községünk-ből mintegy 2400 maradt. De nemcsak a települések veszték el, hanem még magyar nevük használatát is tiltották. Ne feledjük, hogy az Árpádok Magyarországon mindenfajta helynév valamennyi használatos névalakját gondosan följegyezték okleveleinkben, függetlenül nyelvi eredetétől.

Az elcsatolt területek iskoláinak többségéből eltűnt a magyar szó. Megszűntek a magyar egyetemek és főiskolák, a közgyűjtemények (könyvtárak, múzeumok, levéltárak) az utóállamok kezelésébe kerültek. Alkalmazottaik legfőbb feladata a magyar vonatkozások eltagadása, meghamisítása lett. A magyar hivatalnokréteg, az értelmiség, a közalkalmazottak túlnyomó többsége a megmaradt csonka országba menekült, megtagadva a hűségesküt az új hatalomnak. Azokon településeken, ahol a magyarság lélekszáma összezsugorodott, egy-két évtized elteltével már nem is lehetett magyar szót hallani. Az

öregék kihaltak, a fiatalok elköltöztek, vagy a vegyes-házasságok szívták föl az utolsó, még kitartó „mohikánokat”.

Szerencsére voltak azért olyanok is, akik a helyükön maradtak, s igyekeztek őrizni a hagyományokat. A nagyobb városokban erre szinte semmi esélyt sem adott az új hatalom. Viszont a magyar többségű kisvárosok és a falvak (főleg ahol nagyobb tömbben élt a magyarság) szívósan kitartottak. Ahogy a költő kérte: nem hagyták veszni a templomot s az iskolát.

A kommunisták és intervenciósk által meggyalázott Magyarország meglepő gyorsasággal ocsúdott kábulatából. A klebelsbergi eszme jegyében megkezdődött a kulturális megújítás. A cserkészek, a leventemozgalom, a vallásos ifjúsági szervezetek tevékenységének egyik legmeghatározóbb összetevője lett a honismereti mozgalom. Az elemi iskolák egyik fontos feladatává tették a helyi és országos hagyományok megismertetését, és nem pusztán az iskolai füzetek jelszava maradt, hogy „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország”, hanem valóban igen alaposan és élményszerűen megismertették valamennyi kisdíákokkal a történelmi ország teljes területét, dicsőséges múltját, történelmi emlékhelyeit.

Mámorosan ünnepezt minden magyar, amikor jórészt nemzetközi jogi döntéseknek köszönhetően 1938 és 1941 között jelentős elcsatolt területeket sikerült visszazerezni. A vesztes háború után viszont olyan diktatúra következett az egész Kárpát-medencében, amihez képest a kisantant minden mesterkedése gáláns kalandnak számított. Néhány év alatt sikerült megtörni a magyarság gerincét határainkon innen és túl.

A Felvidéken, a szovjetek uralta Kárpátalján, az ismét Jugoszlávia részévé lett Délvidéken a magyarság pusztája léte is veszélyben forgott, százezres nagyságrendűre tehető azoknak száma, akik a nyílt vagy fondorlatosan leplezett népiirtás áldozatai lettek. Pedig férfi, asszony és gyermek egyetlen – de megbocsáthatatlan – bűne csak annyi volt, hogy „anyanyelve magyar”.

Ámde még ennél is szívszorítóbb tragédiaként élhették meg az akkori nemzedékek, hogy anyaországukra sem számíthattak. Az orosz tankok uralta szüköcske hazában gyorsan megtanulhatta mindenki, hogy aki piszszenni mer, arra kegyetlenül lesújt a hatalom. Még beszélni, tenni sem kellett, a némák és tehetetlenek sem érezhették magukat biztonságban. Szinte mindent államosítottak, megszüntették az egyesületeket, gúzsba kötötték az egyházakat, a hagyományos kultúrának legszívesebben még az írmagját is kiirtották volna, „a múltat végképp eltörölni” diadalmasan énekelt és halálosan komolyan vett jelszava értelmében.

A nemzedékeket addig összekötő hagyomány-átörökítő lánc ekkor szakadt meg tragikusan és – mint kiderült – helyrehozhatatlanul. Pedig 1848 százados évfordulóján még látszólag méltósággal ünnepelethettünk, országos mozgalom indult a 48-as hagyományok összegyűjtésére. Utána viszont a vasfüggöny korszaka következett. Nemcsak Nyugattól zárták el Keletet, hanem legalább olyan hermetikusan működött a „szocialista tömb” országai közötti zár is.

Aztán 1956 bebizonyította, hogy napok alatt kártyavárként omolhat össze az erőszakra épített hatalom. Bár a szovjet tankok akkor még felülkerekedtek, de a korábbi nyílt rémuralom már visszaállíthatatlannak bizonyult. Lassú ütemben elkezdtek hát lazítani a pórázon, de azért a ketrec acélrácsai megmaradtak.

A felülről szervezett és besúgók hada által megfigyelt, pártirányítású szakszervezetek, ifjúsági szervezetek, a művelődési házak műkedvelő csoportjai mellett (néhány szakmai tudományos szervezetet nem számítva) két egyesületi jellegű mozgalmat engedélyeztek, előbb az ismeretterjesztés fórumát, a TIT-et, aztán a Hazafias Népfront egésze alatt a *honismereti mozgalmat*.

A látszólag felpuhuló diktatúra őrzőinek figyelmét kijátszva a honismereti mozgalom egyre bátrabban felvállalt olyan tevékenységeket is, amelyet az állami kultúrpolitika legfeljebb megtűrt, de nem támogatott, sőt olykor keményen tiltott is. A mozgalomhoz lazábban-szorosabban kötődő fiatalok (és idősebbek) szinte egymással versengve „fedezték fel” az 1960-as évek végétől a szomszédos országoktólunk addig elzárt magyarságát. Vittek-hoztak könyveket, hanglemezeket, újságokat, a hatalom által üldözött kéziratokat, nyomtatványokat. De a legfontosabb az volt, hogy újra fölfedezte egymás számára a magyar a magyart.

Lassan újraéledt, újrászerveződött határainkon túl is (gyakran bűvópataként) a honismereti mozgalom, amelynek eredményeiről örömmel számoltak be egyes hazai folyóiratok (Tiszatáj, Forrás, Valóság stb.), és természetesen leginkább a Honismeret.

1945 után a honismeret kiszorult az iskolákból. A nemzeti helyett az internacionalizmus vált jelszóvá. Bár az 1970/80-as években meglehetősen sok helyen kezdtek működni szakkörök, csoportok, de ezek hosszú távon nem intézményesültek, s nem váltak általánossá, kiemelten támogatott, követendő példává. Amíg akadt néhány lelkes ember, aki szervezte, léteztek, aztán pedig csendben, nyomtalanul elhaltak.

1989/90-ben – túlzott naivsággal – sokan hitték azt, hogy a fölemelt zsilipeken átzúduló megtisztító áradat kimos minden szennyet a Kárpát-medencéből. Aztán két olyan évtized következett, amely sok tekintetben alulmúlta legpesszimistább álmainkat is.

2. Engedtessek meg, hogy az előadásom gerincét képező következő részben elsősorban ne az eredményeket soroljam (amelyekre persze büszkéek lehetünk), hanem inkább a feladatokat kívánom taglalni, utalva arra, milyen okok miatt kényszerült lassulásra a honismereti mozgalom, és milyen eszközök lennének szükségesek tevékenységünk kiteljesítéséhez.

1990 óta leomlottak a tiltás kerítései. De ezzel nemcsak nyert a mozgalom, hanem bizonyos vonatkozásokban veszített is. Azok a munkatársaink, támogatóink, akik a honismeret keretén belül próbáltak kiskaput keresni a diktatórikus hatalom ellenében, az új helyzetben már nyíltan megvallhatták nézeteiket. Közülük meglehetősen sokan vezető tisztségekbe kerültek (miniszterek, államtitkárok, képviselők, önkormányzati tagok lettek). Ezzel nyert az ország, viszont a honismereti mozgalom nem keveset veszített. És ami még fájóbb, többnyire hiába számítottunk támogatásukra is...

1990 után a honismereti mozgalom szervezetiileg meglehetősen összetetté vált. Budapest és a 19 megye képviselőiből tevődik össze (választás útján) az országos vezetőség. A megyéken belül kisebb-nagyobb csoportok működnek a településeken. A legnagyobb gondot az jelenti, hogy a szervezés igen erősen kötődik egyes személyekhez. Egy-egy „karizmatikus” vezető léte, vagy távozása miatt a „sem-miből” keletkezhetnek jól működő csoportok, vagy váratlanul széthullhatnak szilárdnak hitt közösségek is.

Az 1990-es évektől nem sikerült a számítógépek világába betörnie a mozgalomnak, így a fiatal generáció többsége lassan elveszett számunkra. A honismeret munkásainak előregedése önmagában sem lebecsülendő veszély, sokkal aggasztóbb viszont az, hogy a fiatalok hagyják közömbösen megsemmisülni a tárgyi és szellemi hagyományokat, sőt olykor lelkesen részt is vesznek a pusztításban. Ma már ugyan egyre kevésbé éneklük, de meglehetősen mélyen meggyökereződött sokak lelkében az avított katonák tekintett múlt eltörlésének eszméje.

Két évtizede már a törvény tág teret enged az önszerveződésre. Négy évtized rombolását látszólag tökéletesen sikerült kiiktatnunk. Mindez azonban csak érzéki csalódás. 1945 előtt létezett a napi politikától meglehetősen független értelmiség, a kultúra iránt fogékony vagyonos réteg. Ez tartotta fenn az egyesületeket. Az államtól való anyagi függetlenség az egyházak, a MTA és más intézmények, szervezetek számára meghatározó volt.

Napjainkban könyvkiadók, lapkiadók, egyesületek csak a pályázatokat lesik. Egy-egy nem várt negatív döntés a legszebb, leghasznosabb elképzeléseket is semmivé teheti. Amióta a személyi jövedelemadó 1%-a fölajánlható a Honismereti Szövetség javára is, évente régebben 80–100 ezer, újabban alig 30–50 ezer Ft. bevétel származik ebből. Sajnos a honismereti mozgalomnak elkötelezettek túlnyomó többsége meglehetősen kispénzű ember, köztük sok a nyugdíjas. A top 100-as listán szereplő leggazdagabbjaink között még nem terjedt el az a szokás, hogy lehetséges kulturális értékeket is támogatni.

A Honismeret folyóiratot 1990 előtt ingyenesen osztották szét az iskolák, könyvtárak, honismereti aktivisták között 8 ezer példányban. Azóta az árusított, valamint előfizethető sajtó részeként eleinte 3 ezer példányban, mára már kevesebb, mint ezer példányban jelenik meg. Határon túlra leginkább kézben, ajándékként jut el, mert előfizetve itt kevesebb, mint 2 ezer Ft-ba kerül évente, határainkon túl viszont a postaköltséggel együtt 12–14 ezer Ft. az ára. Vagyis egy erdélyi magyar egy hétig dolgozhat azért, hogy kezébe jusson évente 6 folyóiratszám.

A napi és a heti sajtóban (fővárosban és vidéken egyaránt) a honismeret igencsak elhanyagolt téma. Egy-egy rendezvényről szóló felületen tudósításokkal „tudják le” a témakört a lapok. Egyébként is főleg a vidéki sajtó (megyei és városi lapok) színvonala, néhány kivételtől eltekintve igencsak elmarad az 1945 előtti időszak hasonló újságjaitól.

Az iskolai könyvtárak drasztikus költségkeret-csökkentése miatt alig akad előfizető iskola. Az újságos pavilonokba el sem jut a Honismeret. A potenciális olvasókör így (főleg vidéken) nem értesülhet

még a lap létéről sem. A megyei honismereti kiadványok is viszonylag szűk körhöz juthatnak el. A Szövetség internetes honlapja ezen már némileg segít, de ez önmagában mégsem lehet megnyugtató megoldás.

A honismereti mozgalom tevékenységének sokszínűségét egy rövid előadás keretében persze lehetetlen fölvezetni. A gyűjtőmunka, a konferenciák, előadások, ifjúsági táborok, az évente más megyében tartott országos rendezvény, az akadémia (idén 38. alkalommal Kőszeg adott otthont neki), a kiadványok (folyóiratok, könyvek) mind-mind munkánk részét jelentik.

3. Az lenne igazából a kívánatos, hogy mindezek mellett a hétköznapiakban is egyre többet őriznénk meg értékes, szép hagyományainkból: viselkedésünkben, öltözködésünkben, lakásunkban, szórakozásainkban. Nem elégséges, ha a hagyományaink csak a könyvekbe, múzeumokba, a levéltárakban, a színpadra, a hangversenydobogóra, a filmre szorulnak. Hogy ezen változtassunk, meg kellene reformálnunk a gyökeres átalakításokra még régóta megérett iskolai oktatásunkat is. A honismeret ugyan több mint egy évtizede papíron „beintegrálódott” oktatásunkba. Valójában azonban ez csak szemfényvesztés. Azért is, mert a tanárképzésbe bele sem került, s ahol mégis „betévedt”, onnan is kihullott a honismeret. A nemzetismeretnek és a honismeretnek a képzés szerves részének kellene lennie – óvodától az egyetemig.

1945 előtt egy átlagos tízéves gyermek a hagyományainkat jobban ismerte, s nemcsak ismerte, hanem gyakorolta, élte. Hol van ehhez képest azóta jó néhány nagyképu akadémikusunk teoretikus szócséplése.

Erős, gazdag országot csak öntudatos, büszke, a hagyományait ismerő, azokat megbecsülő, és azok szellemében élő, tevékenykedő magyarság képes fölépíteni. Felejtjük el az utóbbi évtizedek legszörnyűbb szóalkotását, a „magyarkodás”-t. Mert igenis Nyugat-Európa is őrzi a népi hagyományait, sőt büszke rájuk, és számukra abszurd dolog nemzeti értékeiket fölcserélni valamiféle „internacionalizmussal”.

Szomszédságunkban 1990 után sem sokkal könnyebb magyarnak lenni, mint korábban, mert a magyarság megsemmisítésének trianoni célja változatlan, csak a módszerek „finomodtak”. De minden nehézség, megaláztatás, hátrányos megkülönböztetés ellenére az ottani honismereti mozgalom is egyre jobban éledezik, sőt erősödik. Erdélyben a Székelyföld, Kolozsvár, a Partium (Szilágyság, Várad, Temesvár, Arad térsége) mutat föl nagyszerű eredményeket. Kárpátalja végsőökig meggyötört népe is látványos könyvsorozatokban tárja föl múltját. A Felvidéken elsősorban Gömör és Nógrád meg a Csallóköz, Komárom régiója, a Délvidéken Szabadka, Újvidék (a kitünő Bácsország folyóirat), Szlovénia és Horvátország erősen megfogyott magyarsága is újjáéled.

A magyarországi és a határon túli honismereti egyesületek kapcsolata egyre folyamatosabb. De ez még csak a kezdet. Az lenne ideális, hogy lehetőleg minden jelentősebb magyar település keressen magának legalább egy, de lehetőleg több határon túli magyar falut vagy várost (erre viszonylag szórványosan eddig is van példa), és azzal létesítsen olyan szoros kapcsolatot, ami nem csupán egy-két közös ünneplésre, poharazás közbeni látványos összelelkőzésre szorítkozik. Egymás hagyományainak beható megismerése is ennek a folyamatnak a része lehet.

Határainkon túli magyarjaink megkapták egy évtizede a magyar igazolványt, legújabbán már (gyorsított eljárással, egyénileg) a magyar állampolgárságot is kérhetik. Mindezek azonban jórészt csak jelképes kapcsolatok. Az igazi közösségi élményt mindkét oldal számára csak a rendszeres, mély kapcsolatok jelenthetnék. Ez egyebek mellett a folyamatos híradást is jelentené kölcsönösen az internetes honlapon vagy hagyományos újságainkban.

A honismereti szövetség a maga erejéből igyekszik összekovácsolni ismét a Kárpát-medence, sőt a Kárpátokon túl élő magyarság (pl. a moldvai csángók, nyugati szórványok stb.) csoportjait. Eszközeink azonban rendkívül szerények. Az új magyar kulturális kormányzat egyik legsürgetőbb feladata a magyarságtudat erősítése, s ennek egyik bázisa mi más lehet, mint a honismereti mozgalom támogatása. Nem alkalmi pályázatokkal, hanem meghatározott, állandó pénzügyi kerettel.

Összetartozunk, s ennek jelképe ezentúl a trianoni nap. Sajnos vannak, akik nem kérik az összetartozás élményéből, de reméljük, ők egyre gyorsabban fogyatkozó, anakronisztikus kisebbséggé válnak.

Csorba Csaba